

ПРЕГЛЕД НА НИВОТО НА ПРЕТПРИЕМАЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 2016 ГОДИНА

Abstract:

Entrepreneurship education is essential not only to shape the mind-sets of young people but also to provide the skills, knowledge and attitudes that are central to developing an entrepreneurial culture. This paper analyzes latest (2016) rankings of the Republic of Macedonia related to entrepreneurship education and entrepreneurial learning. Results and Macedonian standing from Global Entrepreneurship Monitor 2015-2016, Small Business Act for Western Balkan countries and Turkey (2016) and Entrepreneurship Education in Schools in Europe 2016 were presented. This paper elaborates main developments in the area of entrepreneurship education in formal sector in the country in the last 10 years. Paper ends with the recommendations for next steps for improvement of the entrepreneurship education in the country.

Key words: *Entrepreneurship Education; Entrepreneurial Learning; National Strategy; Republic of Macedonia*

1. ПРЕТПРИЕМАЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

Во изминатите пет до десет години, претприемачкото образование е во фокусот на интерес на истражувачите од областа на претприемништвото, менаџментот на малиот бизнис, и иновациониот менаџмент. Претприемништвото е комплексен процес за дефинирање, бидејќи тоа е различно објаснето во различни студиски програми по претприемништво, се разликува во однос на индустријата, пазарот, културата во земјата, како и во однос на други фактори, па затоа постојат различни пристапи во дефинирањето на претприемништвото во различни контексти.

Jack & Anderson (1999: 110-125) сметаат дека предавањето претприемништво во себе ги вклучува и двата аспекта „уметничката димензија“, каде фокусот е на креативноста и на иновативното размислување, како и „научната димензија“, каде фокусот е на финансиските модели, маркетингот, бизнис функциите, менаџерските функции итн. Таканаречениот научен дел од подучувањето претприемништво, е нешто што може да се научи и можно е користење на структурирани материјали кои ќе овозможат развој на технички и лични вештини за идните претприемачи. Од другата страна, „уметничкиот дел“ не може да ги користи истите начини на предавање и методологии како „научниот дел“, бидејќи овој процес е многу посубјективен и зависи од голем број на надворешни услови.

Со цел подобро да се разбере значењето на претприемачкото образование, во текстот кој следи се презентирани неколку дефиниции од различни автори:

- Претприемачкото образование ги опфаќа сите активности кои имаат за цел да го унапредат претприемачкиот начин на размислување, однесување и вештини, кои покриваат широк опсег на аспекти како што се генерирање на идеи, старт-ап познавање, развој и иновации (Fayolle, A.: 3);
- Претприемачкото образование претставува динамички процес на градење свесност, рефлексивност, поврзаност и примена која вклучува трансформирање на искуството и знаењето во функционални исходи на учењето (Heinonen J., & Akola, E.:12);
- Претприемачкото образование се однесува на активности кои имаат за цел развој на претприемачки личности и кои овозможуваат зголемување на разбирањето и знаењето за претприемништвото (Heinonen, J., Poikkijoki, S: 9).

Очигледно е дека постојат многу различни пристапи при дефинирањето на претприемачкото образование. На едната страна од лепезата се наоѓа оној вид на образование кое ги подготвува студентите/учениците да започнат и да водат свој бизнис. На другата страна е пристапот при кој што студентите/учениците учат и развиваат широк ранг на вештини (креативност, чувство за иницијатива, преземање ризик, автономност, самодоверба, лидерство, тимски дух, и др.) кои ќе им помогнат да развијат претприемачки менталитет, иновативно размислување и однесување.

Во Македонија повеќе се форсира вториот приод, а дефиницијата која е понудена од страна на Европската комисија е прифатена во повеќе стратегиски документи: **Претприемачкото образование** не треба да биде помешано или заменето со студиите за бизнис или економија; неговата цел е да се промовира креативноста, иновативноста и самовработувањето при што ги вклучува следните елементи:

- развој на лични способности и вештини кои го формираат претприемачкиот начин на размислување и однесување (креативност, чувство за иницијатива, преземање ризик, автономност, самодоверба, лидерство, тимски дух, итн.),
- зголемување на свесноста на студентите за самовработување и претприемништво како можни кариерни опции,
- работа на конкретни претприемачки проекти и активности,
- развој на специфични бизнис знаења и вештини за започнување и водење на бизнис (European Commission 2008: 6).

Во изминатите десетина години има голем развој во насока на имплементација на претприемачкото образование на сите образовни нивоа, како во формалното, така и во неформалното образование во нашата земја. Во второто поглавје од овој труд презентирани се рангирањето на Република Македонија во неколку врвни меѓународни истражувања во областа на претприемачкото образование. Во третото поглавје се презентирани главните активности кои се спроведени во изминатите десетина години во Република Македонија во насока на зајакнување на претприемачкото образование.

2. ПОЗИЦИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА ЗА ПРЕТПРИЕМАЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО 2016 Г.

Резултатите од неколку позначајни меѓународни истражувања спроведени во 2016 година, а поврзани со претприемништвото, развојот на малиот бизнис и претприемачкото образование се презентирани во следните неколку параграфи. Перформансите на Македонија се мерени по повеќе димензии, но фокусот на овој труд е на димензиите кои го отсликуваат претприемачкото образование во Република Македонија и компарација на нивото на развиеност на претприемачкото образование со други земји.

2.1. Глобално истражување за претприемништвото (Global Entrepreneurship Monitor) 2015-2016

Кратенката ГЕМ (GEM) се однесува на Глобалното истражување за претприемништвото (Global Entrepreneurship Monitor). ГЕМ е најсеопфатното светско истражување поврзано со претприемништвото. Користејќи методологија на централно координирана активност при собирање на маса на меѓународни податоци, ГЕМ овозможува добивање на висококвалитетни информации, издржани извештаи и интересни случаи на добри практики кои сеопфатно го опишуваат претприемачкиот феномен во различни земји низ светот. ГЕМ го опфаќа развојот на претприемништвото низ различни фази и преку композитни индикатори, ги опфаќа мотивациите и

амбициите на претприемачите, како и ставовите и однесувањето на општеството кон претприемништвото. Во секоја од земјите учеснички во истражувањето, ГЕМ посебно внимание обраќа на следните два елемента:

- Претприемачко однесување и навики на лицата опфатени со истражувањето,
- Националното опкружување и како тоа влијае на развојот на претприемништвото.

Извештајот на ГЕМ за 2015/2016 година се базира на анализата спроведена во над 60 земји во кои е реализирано истражувањето на возрасната популација (во просек со по над 2000 испитаници) и анкетата на национални експерти (над 40 експерти од сите области релевантни за еко-системот за поддршка на претприемништвото во земјата). Анализите презентирани во ГЕМ извештајот покажуваат силна меѓузависност на развиените претприемачки способности и вештини и нивото на рана претприемачка активност. Оваа меѓузависност директно покажува колку е важен образовниот систем во развојот на претприемачките компетенции.

На сликата 1 е претставена позицијата на Македонските индикатори во однос на 62 земји учеснички во истражувањето. Може да се согледа дека Македонија е најдобро рангирана во областа на **Внатрешна пазарна динамика (15/62)** и **владини политики (16/62)**. За потребите на овој труд ќе ја споменеме релативно добрата позиција на Македонија во однос на **претприемачкото образование на ниво на училиште (основно и средно) со индекс од 3.56 (22/62)**, како и за индикаторот **претприемачко пост-училишно образование – 4.85 (22/62)**. И кај двата индикатори, Македонија е на 22 место од 62 земји, при што се согледува дека Македонскиот индекс е подобар од просечниот ГЕМ индикатор по овие димензии.

Слика 1. Позицијата на главните македонски индикатори во ГЕМ истражувањето за 2015 и 2016 (ГЕМ Report 2015-2016: стр 89)

2.2. Повелба за мали бизниси за земјите на Западен Балкан и Турција 2016

Индексот за политики за мали и средни компании за Западен Балкан и Турција – *Проценка на имплементација на Повелбата за мали бизниси за Европа*, на креаторите на политиките и на другите стејкхолдери во претпристапниот регион на ЕУ нуди рамка за оцена на прогресот на дизајнот и имплементацијата на политиките за мали и средни претпријатија.

Индексот за политики за мали и средни компании ги оценува и квантитативните и квалитативните индикатори поврзани со десетте принципи на Повелбата за мали бизниси во Европа. За овој труд од особена важност е првиот дел од првата димензија: **Претприемачко учење и женско претприемништво**. Македонија има направено значителен напредок за оваа димензија во однос на 2012 година, како и во однос на соседните земји (табела 1). Може да се забележи дека на просечно ниво од Македонија е подобра само за нијанса Хрватска, додека со Турција, Македонија е на

приближно исто ниво на развиеност. Најдобра оценка Македонија има за димензијата **политики**, при што за под-димензијата **Партнерства за градење политики**, оценката е **4**, додека под-димензијата **Процес на развој на политики**, има оценка **3,5**. Овие високи резултати се последица на усвоената Национална стратегија за претприемачко учење 2014 – 2020 (усвоена од Владата во ноември 2014) и на активностите на меѓу-министерската група одговорна за мониторинг на имплементацијата на стратегијата. Сепак, големиот број на оценки кои се движат помеѓу **2** и **2,5** по различни под-димензии, покажува дека сеуште има голем простор за подобрувања, со цел Македонија да покаже подобри перформанси.

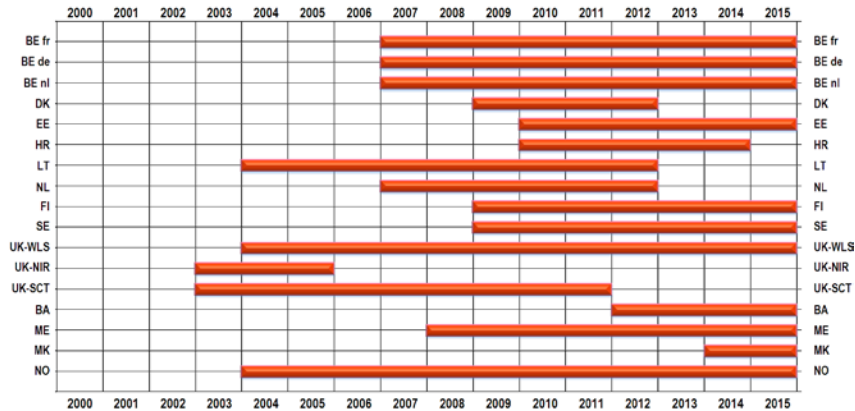
		Оценки (1 – најниска, 5 – највисока)						
		ALB	BIH	KOS	MKD	MNE	SRB	TRK
1	Претприемачко учење (ПУ) и женско претприемништво							
1.1	Политики за претприемачко учење							
1.1	Партнерства за градење на политики	2	3.5	2	4	4	3	4
1.2	Процес за развој на политики	3	4	3	3.5	4	3.5	3
1.3	Мониторинг и евалуација	2	2	2	2	3	3	2
1.4	Неформално учење	2	2.5	2	2.5	2.5	2.5	2.5
1.5	Размена на добри практики	3	3	3	3	3	3	3
1.6	Претприемачко учење во ниже средно образование: училишта	2	2	2	2.5	3	2	2
1.7	Претприемачко учење во ниже средно образование: наставници	2	2	2	2	2.5	2	2
1.8	Претприемачко учење во ниже средно образование: ученици	2.5	2.5	2.5	3.5	3.5	3	2.5
1.9	Претприемачко учење во више средно образование: училишта	2	3	2	2.5	2.5	2.5	2
1.10	Претприемачко учење во више средно образование: наставници	2	2	2	2	2	2	2
1.11	Претприемачко учење во више средно образование: ученици	2.5	3	3	3.5	3	3	3
1.12	Претприемачко искуство за младите лица во вишето средно образование	2	2.5	2	2	3	3	2.5
1.13	Претприемачка промоција во средното стручно образование	1.5	1.5	1.5	2.5	2.5	1.5	3
1.14	Претприемачко учење во високото образование	2	2	2	2.5	2	2	2.5
1.15	Соработка помеѓу високото образование и светот на бизнисот	2.5	3	3	3	3	3	3.5
1.16	Добри практики од ПУ во високото образование	2	2	2	2.5	2	2	2
1.2	Женско претприемништво	2.5	1.5	2.5	2	2.5	3	3
Просечна оценка за димензија 1: 2016		2.18	2.46	2.24	2.70	2.80	2.56	2.72
Просечна оценка за димензија 1: 2012		2.54	1.79	1.81	2.4	2.54	2.35	2.52

Табела 1. Споредба на оценките по Димензија 1 кај Индексот на политики за МСП за Западен Балкан и Турција (SME Policy index: стр. 33)

2.3. Претприемачко образование во училиштата во Европа во 2016 г.

Неодамна публикуваниот ЕУ извештај за претприемачкото образование вклучува податоци и за Република Македонија. (European Commission 2016). Извештајот започнува со изјавата „постои зголемена свесност за потенцијалот на младите лица да започнат и да водат свои комерцијални или социјални бизниси со што тие ќе станат иноватори на просторите каде што работат и живеат. Претприемачкото образование е клучно не само за да го промени менталитетот на младите луѓе, туку и да ги развие вештините, знаењата и однесувањата кои се централни во развојот на

претприемачката култура. Во извештајот Македонија е спомената во позитивен контекст како една од ретките земји кои имаат своја стратегија за претприемачко учење (слика 2).

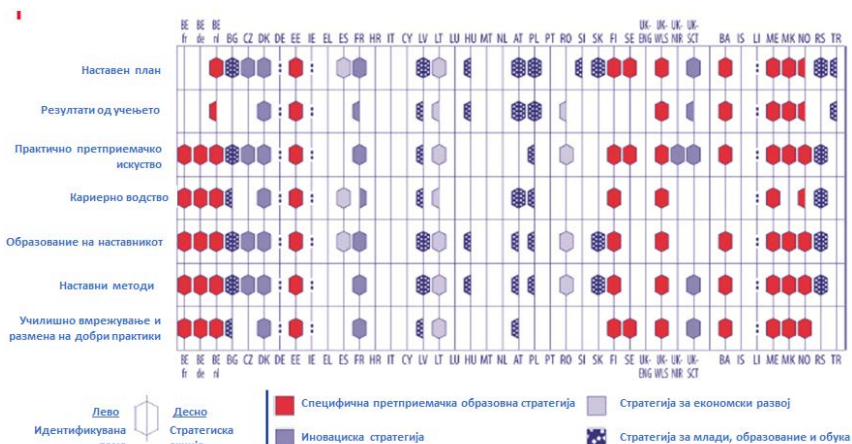
Слика 2. Имплементација на стратегии за претприемачко образование на централно ниво (European Commission 2016: стр. 38)

Од сликата 3 може да се види дека Македонија има една од најсеопфатните стратегии во Европа. Само Естонија, Финска и Црна Гора ги имаат исполнето сите димензии на стратегијата за претприемачко учење. За да биде целосна, кај Македонија треба да се надополни уште делот за кариерно водство.

На сликата 4 се гледа дека Македонија ја има целосно интегрирано стратегијата за претприемачко учење во секторите на: активно граѓанство, социјално претприемништво, создавање нови бизниси и вработливост.

Како дополнување на различните пристапи поврзани со студиските програми, упатствата (водичите) за наставниците и методите на учење, друг важен фактор за оцена на вклученоста на претприемачкото образование во студиските програми, е дали постојат специфични исходи од учењето поврзани со претприемачките вештини. Само Македонија и Литванија ги исполнуваат овие критериуми (ЕС 2016: стр. 109):

- постои пристап каде претприемачкото образование е вткаено низ различни предмети, и/или постојат задолжителни предмети во најмалку три нивоа на образование (основно, средно нижо, средно више, средно стручно образование);
- постојат специфични централизираны упатства и соодветни наставни методи за предавање претприемништво и тоа на најмалку три нивоа на образование.

← Идентификувана тема → Десно: Стратегиска акција
■ Специфична претприемачка образовна стратегија ■ Стратегија за економски развој
■ Иновациона стратегија ■ Стратегија за млади, образование и обука

- Во април 2014 година се усвои новата програма по предметот „Иновации“ за IX одделение во основното образование; (задолжителен предмет со фонд од еден час неделно). Овој предмет започна со реализација од септември 2014 година);
- За ново усвоениот предмет „Иновации“, дводневна обука за наставниците кои го предаваат предметот се реализираше во периодот септември – октомври 2014 година;
- Во периодот февруари – април 2015 година се пристапи кон целосен редизајн на студиските програми почнувајќи од предметот за IX одделение „Иновации“, предметите од I, II и III година „Иновации и претприемништво“ и предметот за IV година „Бизнис и претприемништво“. Во тек е и објавување на учебници по овие предмети;
- Во периодот декември 2012 – Јуни 2014 година со поддршка на Европската тренинг фондација од Торино, група на експерти работела на развивањето на Националната стратегија за претприемачко учење 2014 – 2020 со акциски план. Овој стратегиски документ е усвоен од Владата на Република Македонија во ноември 2014 година. Во стратегијата за претприемачко учење има 5 приоритетни области: (Основно образование; Средно образование; Неформално образование; и Млади претприемачи;
- Петте столба се централниот дел на екосистемот за претприемачко учење во земјата. Тие се основата и тие ги даваат рамките во кои ќе се имплементираат активностите за претприемачко учење, како и визијата на стратегијата – да се осигура одржлив економски развој и просперитет на земјата, при што Македонија ќе стане земја со високо развиена претприемачка култура и дух кои го инспирираат секој поединец во земјата.

ЗАКЛУЧОК:

Имплементираните активности доведоа до значителни резултати во зајакнување на иновациониот потенцијал и претприемачкото учење во земјата. Има голем број на директни резултати кои произлегоа од овие иницијативи: добро обучени наставници кои се оспособени да се справат со предизвиците кои ја носат областа на иновациите и претприемништвото; наставните материјали постојано се подобруваат и иновираат; акцискиот план на Националната стратегија за претприемачко учење за периодот 2016-2017 е осовременета. Важноста на овие достигнувања за економскиот развој на државата е широко прифатена од меѓународните експерти и од Европската Комисија.

Сепак, уште многу треба да се направи со цел Македонија да го продолжи своето патување кон врвните позиции во однос на претприемачкото образование во Европа. Еве некои предлози за подобрување на состојбата со претприемачкото образование во Република Македонија:

- Континуирано кариерно насочување и обуки за наставниците (не само во областа на иновациите и претприемништвото, туку и во делот на нови наставни методи и техники);
- Зајакнување на врската помеѓу училиштата и нивната околина (локална самоуправа, индустрија и јавна администрација);
- Развој на „претприемачки училишта“;
- Зголемување на мобилноста на професорите, наставниците и учениците, но и на административниот персонал;
- Креирање на рамка за мониторирање на развојот на наставниците и професорите;
- Зголемување на користењето на информациските технологии во секојдневните работи на наставниците и професорите;
- Стимулирање на наставниците и професорите да се вклучуваат во „претприемачки проекти“;
- Размена на домашни и меѓународни добри практики, итн.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alain Fayolle (2009). Entrepreneurship education in Europe: Trends and Challenges (accessed on September 15, 2015 <http://www.oecd.org/cfe/leed/43202553.pdf>);
2. European Commission – Entrepreneurship in higher education, especially within non-business studies – Final Report of the Expert Group, March 2008;
3. European Commission/EACEA/Eurydice, 2016. *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union;
4. GEM - 2015/2016, Global Entrepreneurship Monitor – Global Report
5. Heinonen, J and Poikkijoki, S (2005) An entrepreneurial-directed approach to entrepreneurship education: mission impossible? *Journal of Management Development*, Vol. 25;
6. Heinonen, J., & Akola, E. (2007). *Entrepreneurship Training and Entrepreneurial Learning in Europe: Results from the Entlearn Project*. TSE Entre, Turku School of Economics;
7. Jack, S.L., & Anderson, A.R. (1999) Entrepreneurship education within the enterprise culture. Producing reflective practitioners. *International Journal of Entrepreneurship Behavior & Research*, Vol. 5, (No. 3), 1999, 110-125;
8. SME Policy Index – Western Balkans and Turkey 2016 (Assessing the Implementation of the Small Business for Europe (OECD on-line published on April 28, 2016).